

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Замрига А. В.

Доктор юридичних наук, кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8919-6633

Artur Zamryha

Doctor of law, Ph.D. Of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Public and international Law,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine

У науковій статті досліджується поняття міжнародного гуманітарного права, ознаки та його значення у збройних конфліктах, а також особлива увага спрямована на висвітлення деяких проблем, що пов'язані із застосуванням та дотриманням норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройних конфліктів. Особлива увага направлена на дослідження поняття гібридної війни, як сучасний вияв нового виду збройного конфлікту на основі подій, які відбуваються на території правової, демократичної, соціальної держави з ринковою економікою – Україна, за якими стоїть держава-агресор РФ, що завдають неймовірні страждання мирному населенню та є серйозним порушенням законів не тільки війни, а і людства. Окрема увага приділяється аналізу питання гуманітарного доступу, який проявляється як важливий фактор проведення гуманітарних дій під час збройних конфліктів адже без нього неможливе надання гуманітарної допомоги. Право доступу до жертв збройного конфлікту є важливим елементом гуманітарної діяльності, адже воно дозволяє організаціям з надання гуманітарної допомоги зробити незалежну оцінку потреб, забезпечити ефективність своєї діяльності і контролювати справедливий розподіл цієї допомоги. І незважаючи на те, що гуманітарний доступ є не новим питанням в міжнародному праві, однак сьогодні існує низка проблем, які потребують розгляду. Крім того, у науковій статті має місце розгляд тероризму, який у сучасному світі досить актуальний і є виявом порушення норм міжнародного гуманітарного права. Оскільки міжнародне гуманітарне право в період збройного конфлікту, забороняє будь-яке звернення до терористичних методів ведення війни, а заборони, встановлені МГП, не можуть бути проігноровані. Також у роботі пропонується шляхи вирішення зазначеної проблематики та наскільки ці рішення є дієвими.
Ключові слова: міжнародне гуманітарне право; міжнародний збройний конфлікт; війна; ведення війни; норми міжнародного гуманітарного права; гібридна війна; гуманітарний доступ; тероризм; агресор.

The scientific article researches the concept of international humanitarian law, its features and significance in armed conflicts and special attention is directed to highlighting some problems related to the application and observance of the norms of international humanitarian law in the conditions of armed conflicts. Special attention is directed to the research of the concept of hybrid war, as a modern manifestation of a new type of armed conflict based on events that take place on the territory of a legal, democratic, social state with a market economy - Ukraine, behind which the aggressor state of the Russian Federation stands, causing incredible suffering to the civilian population and is a serious violation of the laws not only of war, but also of humanity. Particular attention is paid to the analysis of the issue of humanitarian access, which is appears as an important factor in conducting humanitarian actions during armed conflicts, because without it, it is impossible to provide direct humanitarian aid. The right of access to victims of armed conflict is an important element of humanitarian activity, because it allows humanitarian aid organizations to make an independent assessment of needs, ensure the effectiveness of their activities and monitor the fair distribution of this aid. Despite the fact that humanitarian access is not a new issue in international law, today there are a number of problems that require consideration. Furthermore, the scientific article consideration of terrorism, which is quite relevant in today's world and is a manifestation of the violation

of the norms of international humanitarian law. Whereas international humanitarian law in the period of armed conflict prohibits any recourse to terrorist methods of waging war, and the prohibitions established by IHL cannot be ignored. The article also offers solutions to the mentioned problems and how effective these solutions are.

Key words: international humanitarian law; international armed conflict; war; warfare; norms of international humanitarian law; hybrid war; humanitarian access; terrorism; aggressor.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Протягом 1980-2022 років світ зіштовхувався з жорстокими військовими конфліктами, які забрали життя великої кількості цивільних осіб. Хотілося б зазначити, що війни завжди були частиною нашої історії. Під час збройних конфліктів мають місце серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного захисту прав людини. На жаль більшість з цих порушень ми можемо спостерігати і зараз.

Минуле століття стало вершиною розвитку міжнародного гуманітарного права, покликаного полегшити страждання людей під час збройних конфліктів. Актуальність міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) є беззаперечною. Будучи юридичною дисципліною тією ж мірою, що й інші галузі права, право збройних конфліктів потребує особливого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженнями проблематики міжнародного гуманітарного права в умовах збройних конфліктів займалися багато вчених-правників, думки деяких були висвітлені в даній науковій праці, таких як: Д. Ласіка, Ф. Хоффман, Стратонов В. М. Усманов Ю. І., Чалапко В. В., Паніфілов О. Ю. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття, та яка має за основну мету провести аналіз проблематики міжнародного гуманітарного права, яка існує у війні, розв'язаній російською федерацією проти правової, демократичної, соціальної держави з ринковою економікою – України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є поглиблення дослідження суті міжнародного гуманітарного права у сучасних збройних конфліктах та висвітлення проблем і шляхів їх вирішення міжнародним гуманітарним правом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з того, що являє собою міжнародне гуманітарне право і яке значення воно має у сучасних збройних конфліктах.

Міжнародне гуманітарне право (далі - МГП) – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги:

а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях;

б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони [1, с. 5].

Основна мета МГП полягає в обмеженні засобів і методів ведення війни, що можуть застосовувати сторони конфлікту, а також у забезпеченні захисту та гуманного поводження з особами, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях. Загалом, МГП охоплює ті норми міжнародного права, що встановлюють мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися у будь-якій ситуації збройних конфліктів [2, с. 19].

Тут доречно уточнити, що міжнародне гуманітарне право – один із найефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму арсеналі для забезпечення безпеки людей та дотримання їх поваги і гідності під час війни. Керуючись принципом, що навіть війна має свої обмеження, міжнародне гуманітарне право прагне, щоб і під час збройних конфліктів зберігалася гуманність.

У свою чергу, як і кожне юридичне явище має свою проблематику у певних аспектах. Першою проблемою, яку хотілося б розглянути у контексті нашого дослідження це невідповідність норм МГП сучасним реаліям. А саме розглянути поняття гібридної війни, яка наявна зараз в Україні. Відповідно на даний час поняття «гібридна війна» не має свого закріплення у нормах міжнародного гуманітарного права, що є досить великою прогалиною у міжнародному законодавстві і викликає розбіжності щодо інтерпретування та застосування даного поняття. Багато науковців у своїх працях розглядали поняття гібридної війни як війну нового покоління.

Представники юридичної науки у США, а це низка вчених, розглядала такі терміни, щоб визначити обсяг та зміст гібридної війни. Hybrid – поєднання різномірних елементів у цілісному фізичному об'єкті, явищі або дії. Як зазначають К. Пінненієм та М. Йокела: «У сучасній західній мові гібридний префікс має різні значення. Найчастіше він використовується для опису зростаючої непередбачуваності та різноманітності загроз для націй» [13, с. 832].

Warfare – похідне від war (війна, стан та ситуація воєнного конфлікту) і означає «сукупність засобів та особливостей ведення війни». А термін «hybrid warfare» буквально означає «гібридні засоби ведення війни» [4, с. 108].

Ф. Хоффман, колишній офіцер морської піхоти США, у своєму науковому дослідженні «Гібридна війна та її виклики» зазначає: «Те, що раніше можна було розкласти по полицях – це тероризм, а це звичайна війна, це кримінал, а це партизанська війна, – сьогодні змішалось... Цей конструкт найчастіше називають «гібридною війною», у якій противники використовують різне, найчастіше унікальне поєднання гібридних загроз і тактик, націлених на вразливості держави... Гібридна війна – це набагато більше, ніж просто конфлікт між державами або іншими збройними групами. Це використання різних гібридних форм конфлікту» [10, с. 36].

У зв'язку з цим, «гібридна війна» – це сучасний вид зовнішньої агресії, у процесі якої держава-агресор застосовує широкий спектр заборонених міжнародним правом воєнних і невоєнних дій, що поєднує мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні та інші засоби впливу з метою руйнування військово-політичної системи держави-супротивника та досягнення власних стратегічних політичних цілей [5, с. 18].

Д. Ласіка проводячи аналіз сутності гібридної війни, у своїй праці «Стратегічні наслідки гібридних воєн: теорія перемоги» виокремлює такі її ознаки: по перше, основою ведення гібридних воєн є їхня інформаційно-психологічна складова, а об'єктом впливу ініціатора гібридної війни стає насамперед суспільна свідомість, а не збройні сили чи інфраструктура; по друге, «гібридні загрози» мають нечітку форму, їх важко виокремити з навколишнього оточення, що робить фізичну (силову) складову діяльності ініціатора складною для виявлення, ідентифікації та протидії. Гнучкість тактики гібридної війни посилюється активним використанням умов місцевості, зокрема міської, що є додатковим фактором збільшення руйнівних наслідків конфлікту. Крім того, ще однією особливістю гібридних воєн можна назвати використання повного спектра засобів впливу, як інформаційно-психологічного, так і військового [11, с. 140].

Важливість даного питання для російсько-української війни проявляється у тому, що за останнє десятиліття гібридна війна насамперед асоціюється з агресивною зовнішньою політикою росії.

Уточнимо, від 2014 року рф застосовує усі традиційні та нетрадиційні форми ведення війни. Серед особливостей нинішньої гібридної війни можна виокремити: агресія без офіційного оголошення війни; використання нерегулярних збройних формувань (в т. ч. під прикриттям мирного населення) під гаслами і виглядом громадянської війни; нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами і досягнутими домовленостями; актив-

не використання асиметричних бойових дій і мережевої війни, тобто війни, що не має одного і явного центру управління війною; неофіційне залучення державою-агресором недержавних виконавців – “добровольців”, які, по суті, є найманцями і не зв'язані міжнародним правом; взаємні заходи політичного та економічного тиску не тільки на Україну, але й на усю міжнародну спільноту; протистояння у кібернетичному просторі, є багато підтверджень кібератак на українські державні установи; широко використовують методи інформаційної боротьби і терору.

За нашим баченням основною ознакою гібридного конфлікту є те, що в ході його дії стираються кордони між миром і війною, і стає не зрозуміло, хто агресор і проти кого потрібно вести боротьбу. До речі, це описав начальник Генерального штабу збройних сил росії, В. Герасимов, ще у 2013 році, тобто за рік до того, як російська федерація застосувала цей метод практично без єдиного пострілу в Криму. Тоді в журналі «Військово-промисловий кур'єр» В. Герасимов опублікував статтю про нову концепцію нелінійних або гібридних воєн, яку сьогодні експерти називають буквально «рецептом» з описом всіх інгредієнтів, з яких росія «заварила» конфлікт в Україні [3, с. 184].

Недарма ми формулюємо думку, що було б доцільно вдосконалити норми міжнародного права та закріпити дане поняття для кращої кваліфікації збройних конфліктів сучасності, що дасть змогу окреслити рамки для розуміння усіма державами як сприймати та реагувати на гібридні загрози.

Беручи за основу увесь вищенаведений матеріал, хотілося б звернути увагу на проблеми дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Особливої уваги потребують саме дії російської федерації на теренах нашої вільної держави, оскільки за останні 8 років росія порушила безліч гуманітарних норм щодо України.

Женевські й Гаазькі конвенції є основою сучасного міжнародного гуманітарного права. Їхні положення часто переплітаються й взаємодоповнюються. Але важливість цих конвенцій полягає у тому, що вони проголошують найважливіше правило МГП – захист цивільних осіб під час війни, зокрема під час окупації.

Цим правилом нехтують російські військові, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст, проводячи масові розстріли на захоплених територіях чи примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, розстрілюють лікарів і журналістів, ґвалтують жінок і дітей. В оточених або захоплених росією містах немає їжі, води, ліків та електроенергії. Окупанти обстрілюють будівлі, в яких

знаходяться продукти харчування, школи, лікарні, позбавляють регіони зв'язку й доводять їх до гуманітарної катастрофи. Прикладами є українські території, які перебували та перебувають під окупацією (Донецьк, Луганськ, Буча, Ірпінь, Маріуполь, Гостомель та ін.)

Такі дії є порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та певних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Для повноти розгляду, ще одним важливим порушенням та недотриманням норм МГП з боку РФ є поводження з військовополоненими. Правовий статус військовополоненого визначено Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року. Відповідно до неї забороняється застосовувати психологічне чи фізичне катування та негуманне поводження. Згідно з міжнародними конвенціями, полонені мають право на їжу, воду та контакт з рідними.

До речі, з перехоплених Службою безпеки України телефонних розмов окупантів зі своїми близькими чи з розповідей обміняних військовослужбовців зафіксовано, як російські військові катують та знущаються з полонених [14].

Окремо додамо те, що російські військові використовують заборонену зброю, особливо такий вид зброї як касетні снаряди. Це було доведено українськими правозахисними організаціями та журналістами, як ще одне грубе порушення звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права та загальних заборон щодо невивіркованої зброї [15].

На наш погляд, РФ свідомо недотримується норм МГП, що є великою проблемою, адже на даний час немає дієвого важеля, який би стримував дії Росії. Як свідчить сьогоднішня, обмеження та санкції, які впроваджує Європа та низка інших країн на практиці є недостатньо ефективними, оскільки продовжуються обстріли мирного населення та далі порушуються усі можливі норми гуманітарного права.

Відзначимо проблему гуманітарного доступу. Гуманітарний доступ є важливим чинником проведення гуманітарних дій в ситуаціях збройних конфліктів, оскільки без нього неможливе надання гуманітарної допомоги. Гуманітарний доступ включає доступ гуманітарних організацій до тих, хто потребує гуманітарної допомоги та захисту, а також доступ таких осіб до товарів та послуг, необхідних для існування людини. Це питання регулюється 17 і 23 статтями Женевської конвенції (IV), статтями 54, 70 і 71 І Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, а також звичаєвими нормами МГП, а саме Нормою 55, яка зазначає, що сторони конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних

осіб, що її потребують, за умови, що така допомога має не-упереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту [8, с. 463].

Проблемами з наданням гуманітарного доступу в зонах збройних дій є ті, які виникають через дії сторін конфлікту, через наслідки проведення військових операцій або через географічні/кліматичні особливості театру воєнних дій. Серед таких проблем, варто виділити: ускладнення гуманітарного доступу протягом триваючого збройного конфлікту (наприклад, через обстріли), що створює значну небезпеку життю гуманітарного персоналу, що також може бути частиною військової стратегії, спрямованої на те, щоб позбавити супротивника та/або цивільне населення основних предметів першої необхідності та продовольства; забруднення території зброєю (міни, саморобні вибухові пристрої, касетні боєприпаси та інші вибухонебезпечні засоби, що перешкоджають переміщенню техніки, товарів та персоналу або іншим чином перешкоджають гуманітарній діяльності); насилля щодо персоналу та незаконна експропріація провізії (вбивства, викрадення, зґвалтування, обстріли, незаконне привласнення їжі, медикаментів та одягу, що є частиною гуманітарної допомоги), що перешкоджає роботі гуманітарних організацій і що може їх змусити зменшити масштаби своїх операцій у конкретних обставинах чи утриматись від них, або залучити до роботи охоронні структури; особливості навколишнього середовища (особливості клімату (засуха/сильні зливи), географічні умови місцевості (гори/пустелі), значна відстань від населених пунктів та відповідних служб (медичні клініки та лікарні), відсутність функціонуючих транспортних зв'язків та інфраструктури або пошкодження останніх внаслідок збройного конфлікту) [9, с. 149].

Вивчаючи та аналізуючи ЗМІ, які висвітлюють війну в Україні, зокрема, [15], можна зазначити, що підстави виникнення проблем із гуманітарним доступом цілком виникають через збройну агресію Росії. Адже постійні обстріли та відсутність змоги добратися до територій, які потребують гуманітарної допомоги, спричиняють гуманітарні катастрофи, які забирають безліч життів мирного населення, а вирішення цих проблем з правої точки зору неідеальні. Враховуючи історію, на наш погляд, найбільш вдалим шляхом рішення є політичні домовленості з іншою стороною, але зважаючи на політику та гібридну війну, яку веде РФ навіть такий метод є неефективним.

Усе вищенаведене дає змогу виокремити ще одне проблемне питання, яке полягає в прямому прояві тероризму у сучасних умовах ведення війни. Перш ніж почати розгляд даного питання, варто зазначити, що не всі терористичні акти стосуватимуться МГП, оскільки тільки акти терору, які вчи-

нені в ситуаціях збройних конфліктів, потрапляють під застосування міжнародного гуманітарного права. Тероризм вчинений у мирний час, розглядатиметься за національним законодавством, саме як кримінальний злочин.

У сучасному міжнародному законодавстві поширюють свою дію лише два положення міжнародного гуманітарного права, які вказують на заборону тероризму як методу ведення війни. Перше, відповідно до якого в пункті 2 ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол 1) забороняє «Акти насильства або погрози насильством маючи на меті тероризування цивільного населення». Та друге положення зазначається у ст. 33 IV Женевської конвенції про захист цивільних осіб під час війни у якій використовується термін «тероризм» і міститься положення загальне для територій сторін в конфлікті. Це положення доповнює загальне правило, згідно з яким сторони, які воюють повинні гуманно поводитися з цивільним населенням з боку противника, що знаходиться під їх юрисдикцією (ст. 27) [7, с.781].

Тут слід уточнити про війну та події, які відбуваються зараз на українській території, можна сказати, що росія – країна-терорист, адже по відношенню до сусідніх держав країна-агресор використовує терористичні методи, такі як залякування та терор. Для підтвердження цих гучних слів варто згадати про погрози РФ захопити Польщу, Литву, застосувати ядерну зброю. Варто також згадати про російський терористичний акт у Оленівці, де утримували українських полонених. За словами розвідки, російська сторона не мала наміру здійснювати обмін військовополоненими та з метою

приховування неналежних умов та форм допиту українських військовослужбовців (що могли б служити доказовою базою у Гаазькому суді), умисно знищила полонених [12]. Це є також грубим порушення норм міжнародного гуманітарного права і заслуговує на відповідне покарання.

При цьому складність правового регулювання боротьби з тероризмом полягає у тому що, тероризм переслідує різні цілі та проявляється різними підходами. При цьому, його основна мета – навмисне насилля або погрози.

Підсумовуючи проаналізоване вище, було б доцільно переглянути та доповнити правові норми, які все ж таки змогли би вдосконалити боротьбу з тероризмом відповідно до його сучасних проявів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З усього вищенаведеного логічним буде висновок, що міжнародне гуманітарне право посідає важливе місце у світовій спільності. Проте, як будь-яке юридичне явище має свою проблематику. У праці ми спробували аналізувати проблеми, що стосуються міжнародного гуманітарного права в умовах російсько-української війни. І доцільно відмітити, що зазначені проблеми такі як визначення термінів, застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права, а також проблеми гуманітарного доступу та тероризму у сьогодишньому збройному конфлікті є важливими для розгляду, адже вони виступають як старт удосконалення та впровадження нового у міжнародне гуманітарне право, а також у скорішому наблизенні до закінчення військових дій на території України державою-агресором.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнатовський М.М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В.. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: <http://surl.li/ejbrs> (дата звернення: 12.12.2022).
3. Денисенко С. І. Актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №3. С. 182-184. URL: http://sej.org.ua/3_2016/55.pdf (дата звернення: 12.12.2022).
4. Павленко Ж., Антонов А. «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. № 2 (53). С. 106-119. DOI: 10.21564/2663-5704.53.258155.
5. Панфілов О. Ю., Лашин Д. Є. Особливості ведення гібридних війн у новітній історії світу. *Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : Збірник матеріалів XXII Всеукраїнської наукової конференції викладачів, молодих науковців і студентів (м. Харків, 1 грудня 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 17-19. URL: <http://surl.li/ejbqu> (дата звернення: 12.12.2022).
6. Пилипенко В. П. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Випуск 3. С. 317-323. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.52>.
7. Стратонов В. М., Гуліч Ю. Є. Тероризм, як актуальна проблема міжнародного гуманітарного права. *Світова наука: проблеми, перспективи та інновації* : Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Торонто, 24-26 березня 2021 р.). Канада. Торонто. 2021. С. 780-784.
8. Усманов Ю. І., Вергелес О. Проблема гуманітарного доступу в умовах збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2022. № 69. С. 461-466. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.76>.

9. Усманов Ю. І., Мартиневич А. В. Гуманітарний доступ у збройних конфліктах: сучасні виклики. *Проблеми законності*. 2022. Випуск 156. С. 143–158. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.156.252314>.
10. Hoffman F. Hybrid Warfare and Challenges. *JFQ*. 2009. Vol. 52. P. 34–39. URL: https://www.academia.edu/22884324/Hybrid_Warfare_and_Challenges (дата звернення: 12.12.2022).
11. Чалапко В. В. Гібридна війна як сучасна форма насильства. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 1 (48). С. 133-145. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.48.224421>.
12. Теракт в Оленівці був спецоперацією рф проти постачання Україні зброї – ГУР. 07.08.2022. Укрінформ: Вебсайт. URL: <http://surl.li/ejbtz> (дата звернення: 12.12.2022).
13. Pynnöniemi K., Jokela M. Perceptions of hybrid war in Russia: means, targets and objectives identified in the Russian debate. *Cambridge Review of International Affairs*. 2020. Vol. 33, №6. Pp. 828–845. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1787949>.
14. Новини. Служба безпеки України: Вебсайт. <https://ssu.gov.ua/novyny> (дата звернення: 12.12.2022).
15. Назарчук Ірина. У війні проти України росія використовує заборонену зброю. Про що конкретно йдеться? *Юридична газета online*. 22 червня 2022. <http://surl.li/ejbuo> (дата звернення: 12.12.2022).

REFERENCES:

1. Hnatovskyi, M. M., Korotkyi, T. R., & Khendel, N. V. (2015). *Mizhnarodne humanitarne pravo. Dovidnyk dlia zhurnalistiv* [International humanitarian law. Handbook for journalists]. Odesa : Feniks [in Ukrainian].
2. Meltser, N. (2020). *Mizhnarodne humanitarne pravo: zahalni kurs*. [International humanitarian law: general course]. Kyiv: ICRC. [in Ukrainian].
3. Denysenko S. I. (2016). Aktualni problemy mizhnarodnoho humanitarnoho prava v umovakh suchasnykh zbroynykh konfliktiv [actual problems of international humanitarian law in the conditions of modern armed conflicts]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 3, 182-184. Retrieved from http://lsej.org.ua/3_2016/55.pdf [in Ukrainian].
4. Pavlenko, Zh., & Antonov, A. (2022). «Hibrydna viina»: analiz vyznachen poniattia [«Hybrid war»: analysis of definitions of the concept]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filozofii, filozofii prava, politolohii, sotsiologii – Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 2 (53), 106-119. DOI: 10.21564/2663-5704.53.258155 [in Ukrainian].
5. Panfilov, O. Yu., & Lashyn, D. Ye. (2020). Osoblyvosti vedennia hibrydnykh viin u novitnii istorii svitu [Lashyn Peculiarities of waging hybrid wars in recent world history]. *XXII Vseukrainska naukova konferentsiia vykladachiv, molodykh naukovtsiv i studentiv «Ukrainskyi sotsium: sotsialno-politychnyi analiz suchasnosti ta prohnoz maibutnoho» – The XXII All-Ukrainian scientific conference of teachers, young scientists and students «Ukrainian society: a socio-political analysis of the present and a forecast of the future»* (Kharkiv, December 1, 2020). Kharkiv : Pravo. Retrieved from <http://surl.li/ejbqu> [in Ukrainian].
6. Pylypenko, V. P. (2021). Zastosuvannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava do zbroynykh konfliktiv mizhnarodnoho y nemizhnarodnoho kharakteru v konteksti voiennykh zlochyniv [The application of norms of international humanitarian law to armed conflicts of an international and non-international character in the context of war crimes]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 3, 317-323. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.52> [in Ukrainian].
7. Stratonov, V. M., & Hulichm, Yu. Ye. (2021). Teroryzm, yak aktualna problema mizhnarodnoho humanitarnoho prava [Terrorism as an actual problem of international humanitarian law]. *VII Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia «Svitova nauka: problemy, perspektyvy ta innovatsii» – VII International Scientific and Practical Conference «World science: problems, prospects and innovations»* (Toronto, March 24-26, 2021). Kanada. Toronto [in Ukrainian].
8. Usmanov, Yu. I., & Verhelesm, O. (2022). Problema humanitarnoho dostupu v umovakh zbroynykh konfliktiv [The problem of humanitarian access in the conditions of armed conflicts]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 69, 461-466. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.76> [in Ukrainian].
9. Usmanov, Yu. I., & Martynovich, A. V. (2022). Humanitarnyi dostup u zbroynykh konfliktakh: suchasni vyklyky [Humanitarian access in armed conflicts: current challenges]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, (156), 143–158. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.156.252314> [in Ukrainian].
10. Hoffman, F. (2009). Hybrid Warfare and Challenges. *JFQ*, 52, 34–39. Retrieved from https://www.academia.edu/22884324/Hybrid_Warfare_and_Challenges.
11. Chalapko, V. V. (2021). Hibrydna viina yak suchasna forma nasylstva [Hybrid war as a modern form of violence]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho – Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise*, 1 (48), 133-145. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.48.224421> [in Ukrainian].
12. Теракт в Оленівці був спецоперацією рф проти постачання України зброї – ГУР [The terrorist attack in Olenivka was a special operation of the russian federation against the supply of weapons to Ukraine - GUR] (August 7, 2022). Ukrinform: Вебсайт – Ukrinform: Website. Retrieved from <http://surl.li/ejbtz> [in Ukrainian].
13. Pynnöniemi, K., & Jokela, M. (2020). Perceptions of hybrid war in Russia: means, targets and objectives identified in the Russian debate. *Cambridge Review of International Affairs*, 33, 6, 828–845. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1787949>.

14. Novyny [News]. Cluzhba bezpeky Ukrainy: Vebsait – Security service of Ukraine: Website. Retrieved from <https://ssu.gov.ua/novyny> [in Ukrainian].

15. Nazarchuk, I. (2022). U viini proty Ukrainy rosiiia vykorystovuie zaboronenu zbroiu. Pro shcho konkretno ydetsia? [In the war against Ukraine, russia uses prohibited weapons. What exactly is it about?]. *Urydychna hazeta online – Legal newspaper online*. Retrieved from <http://surl.li/ejbuo> [in Ukrainian].